

**'Zin aan de Waanzin':
Britse en Duitse regimentsgeschiedenissen
als monumenten van herdenking
van de Eerste Wereldoorlog¹**

De Eerste Wereldoorlog werd tijdens de eerste helft van de 20ste eeuw gezien als een 'oercatastrofe'. Vanaf het uitbreken van de strijd in augustus 1914 en de totale mobilisatie van de strijdende staten was de tijdsnotie van hele generaties gericht op 'voor' en 'na de oorlog'. Ook door historici werd/wordt de Eerste Wereldoorlog altijd beschouwd als één van de grote scharniermomenten, die een nieuw tijdperk inluidde en een oud tijdperk afsloot. 1914-1918 veranderde de kijk op oorlog (in het algemeen) en op de samenleving en zorgde voor een radicale breuk met het verleden. De 'Belle Epoque' met zijn overtrokken romantisch-nostalgie taalgebruik werd verdrongen.

De dualiteit tussen traditioneel en modern is onder meer terug te vinden in de literatuur, de populaire cultuur, de manier van oorlog voeren en in de man-vrouwverhoudingen. Aan traditionele kant zijn het militarisme, het archaisch taalgebruik en de bejubeling van de oorlog te vinden. Daartegenover worden dan het modernisme, een meer neutrale woordenschat en het pacifisme geplaast.

Binnen deze context werden de geschiedenissen die de Duitse en Britse legereenheden na de Eerste Wereldoorlog publiceerden, beschouwd als militaire bronnen, die de opgepoetste en officiële versies van de militaire gebeurtenissen tijdens de oorlog vertelden. De 'bastions van antimodernisme' zoals de regimenten wer-

1 Het artikel is gebaseerd op N. DE MÛELENAERE, "'Van het westelijk front geen nieuws". De Duitse en Britse regimentsgeschiedenis als herdenkingsmonument handelend over de "rustige periode" in de Ieperboog' (Scriptie UGent, promotor prof. dr. Bruno De Wever), Gent, academiejaar 2005-2006. Met dank aan dr. Johan Vannieuwenhuysse voor zijn inbreng.

den genoemd,² publiceerden echter werken die niet alleen een bron van informatie zijn voor militaire historici, maar die ook de culturele historici inzicht kunnen geven over de manier waarop de oorlog werd beschreven en herdacht tijdens het interbellum.

De auteurs van de regimentsgeschiedenissen zijn verrassend accuraat. Ze maken gebruik van een nuchtere en realistische taal in de beschrijving van concrete krijgshandelingen, om dan over te schakelen naar een heroïserend en verbloemend discours bij de appreciatie van de acties. Ze verhullen onsuccesvolle offensieven, maar onderkennen wel mislukkingen van tegenaanvallen na een vijandelijk offensief; dit laatste evenwel zonder kritiek te geven op de legerstaf. Ze beschrijven de militaire geschiedenissen van de regimenten op een zeer gedetailleerde manier en beschouwen zichzelf als voetnoten bij de officiële geschiedenis. Hun relaas is doorspekt met anekdotes die de oud-strijders moeten aanspreken en doen herinneren aan persoonlijke belevenissen.

Door de combinatie van traditionalisme en modernisme, van legitimeren en appelleren zijn regimentsgeschiedenissen interessante bronnen voor de studie van de continuïteit of de breuk die de Eerste Wereldoorlog meebracht voor de samenleving en de herdenking van de oorlog tijdens het interbellum. Deze onderzoeksvelden krijgen de laatste jaren veel aandacht, onder meer door de studies die werden gepubliceerd door het *Centrum voor de Geschiedenis van de Grote Oorlog* in Péronne en door de *Britse Commission for Military History*.

DE REGIMENTSGESCHIEDENISSEN, EEN REPRESENTATIE VAN DE OORLOG

De reproductie van de nieuwe werkelijkheid begon in Duitsland en Groot-Brittannië reeds tijdens de Eerste Wereldoorlog in tijdschriften, romans, non-fictiewerken en reizende tentoonstellingen. Ook in militaire kringen werden tijdens de jaren twintig en

2 K. GRIEVES, 'Nelson's History of the War: John Buchan as a Contemporary Historian 1915-1922', in: *Journal of Contemporary History*, 28 (1993), p. 547.

dertig statige banden volgeschreven met de belevenissen van de Duitse en Britse regimenten in tijdens de oorlog. Praktisch elk regiment publiceerde zijn geschiedenis.

Men vindt er niet alleen de krijgshandelingen van het regiment, maar ook de oorlogshandelingen in het algemeen. Er is onder meer aandacht voor de mobilisatie, de training, de verplaatsingen, de ontspanning- en verpozingmomenten, en zelfs 'triviale' anekdotes over bijvoorbeeld voetbalwedstrijden, de regimentsmascotte en de weersomstandigheden.

Duitse en Britse regimenten hadden een verschillende plaats in de legerstructuur, wat zich vertaalt in de opmaak van de geschiedenissen. Een Duits regiment bestond uit ongeveer 3000 man en was opgedeeld in drie bataljons van telkens vier compagnieën. Het Duitse regiment werd niet opgedeeld over het front, maar als geheel geplaatst en ingezet in één bepaalde sector. In het Britse leger was het regiment geen functionele eenheid. De vechtende eenheid was daar de brigade die vijf of zes bataljons omvatte. Een regiment had steeds zijn hoofdkwartier in Groot-Brittannië en omvatte doorgaans elf bataljons, die dan onderverdeeld werden over verschillende vechtende brigades en ingezet werden over de gehele oorlogslijn. Een brigade kon dus bestaan uit vijf bataljons die bijvoorbeeld telkens tot een ander regiment behoorden. De Britse auteurs van de regimentsgeschiedenissen waren aldus gedwongen om de (vaak onderling zeer verschillende) belevenissen van minstens tien bataljons, verspreid over verschillende frontplaatsen te beschrijven. De Britse regimentsgeschiedenissen zijn dan ook over het algemeen een stuk minder gedetailleerd dan de Duitse.

Hoewel de Britse regimenten dus geen strijdende eenheden vormden, heerste er toch een sterk gevoel van verbondenheid onder de leden-soldaten. Elk Brits regiment rekruteerde uit een welbepaalde streek van het Britse Rijk, en had een eigen vlag, spreuk en toegeschreven karakter. De traditie en de geschiedenis van het regiment stonden centraal in het opwekken van wat men een *esprit de corps* noemde, dit is een sfeer van devotie, kameraadschap

en solidariteit. De regimentsgeschiedenissen moesten die *esprit de corps* stimuleren. *The regiment is a family with all ranks of all Battalions, and no man is worth his salt who does not know its history, and, so knowing does not place his Regiment above all else. Tradition not only makes history, but perpetuates it.*³

In de voorwoorden op de Duitse regimentsgeschiedenissen krijgt de algemene en nationale 'Duitse krijgstraditie', de verering van het Duitse Rijk en van zijn patriottische burgers, een prominente plaats. In de Britse regimentsgeschiedenissen staat de krijgstraditie van het regiment voorop.

De auteurs zijn bijna zonder uitzondering militairen van hoge rang. De regimentsgeschiedenis was een product van het leger voor het leger. De schrijvers waren vaak niet alleen oud-strijders, maar ook oudgedienden van het betreffende regiment; dit laatste element werd in het voorwoord doorgaans nog eens benadrukt: *Da ich den Schicksalsweg des Regiments vom Anfangs bis zum Ende des Feldzugs mitgemacht habe, hielt ich mich zu diesem leßten Dienst, der Aufziehung dieses Weges, für verpflichtet*⁴ of nog: *I have tried as far as possible to avoid writing personally, but this has been most difficult when describing events that were happening around me.*⁵

Omdat de strijd beschouwd wordt als een transformerende ervaring en bovendien de reputatie heeft fundamenteel onbekend te zijn voor wie hem niet aan den lijve hebben ervaren, lijken veteranen die oorlogsboeken schrijven een streepje voor te hebben op hun 'onwetende' collega's die nooit op het slagveld stonden. Zelfs in de jaren 70 merkte John Fussell in zijn gezaghebbend werk *The Great War and Modern Memory* (1975) discreet op dat hij actief had meegevochten in de Tweede Wereldoorlog en verontschul-

3 J.C. LATTER, *The History of the Lancashire Fusiliers 1914-1918*. Vol I, Aldershot, 1949, voorwoord.

4 E. ZIMMERLE, *Das 3. Württembergische Feldartillerie-Regiment Nr. 49 im Weltkrieg 1914-1918*, Stuttgart, 1922, p. V.

5 OFFICERS OF THE BATTALIONS, *"The Robin Hoods" 1/7th, 2/7th & 3/7th Battns. Sherwood Foresters 1914-1918*, Nottingham, 1921, voorwoord door Arthur Brewell.

digde de militaire historicus John Keegan zich haast voor zijn gebrek aan oorlogservaring in zijn *The Face of Battle* (1976).⁶

In de voorwoorden op de regimentsgeschiedenissen richten de auteurs zich expliciet op het lezerspubliek, dat ruwweg in drie categorieën kan onderverdeeld worden: de oud-strijders, de nabestaanden van de gesneuvelden en de toekomstige militairen.

*Dieses Buch soll sein:
Ein Denkmal,
Den Gefallenen zum Gedächtnis
Den Lebenden zur Underkennung
Den kommenden Geschlechtern zur Nacheiferung?*

De intenties van de auteurs en hun opdrachtgevers worden in zowel de Duitse als de Britse regimentsgeschiedenissen duidelijk vermeld. Een eerste doelstelling was, tot meerdere eer en glorie van het gehele regiment, de daden van de verschillende bataljons een roemrijke plaats te geven in het verleden van de legereenheid. Er wordt niet alleen verwezen naar het verleden, maar ook naar de toekomst wanneer de heldhaftige daden van de soldaten als inspiratie zouden kunnen dienen voor *all who endeavour to follow the footsteps of those who served their King and Country in the past*.⁸ Andere doelstellingen waren: de herinnering vastleggen of de herdenking realiseren en hulde brengen aan de dode strijdmakers en aan de veteranen.

Als primaire bronnen voor de regimentsgeschiedenissen worden de oorlogsrapporten vermeld. Tijdens de oorlog was iedere legerenheid te allen tijde verplicht een logboek bij te houden. Deze dagboeken werden nog aangevuld met kaartmateriaal, de briefwisseling met de legeroversten en langere uitgetypte verslagen van geplande en uitgevoerde acties. Alle notities werden doorge-

6 V.L. SMITH, 'Paul Fussell's *The Great War and Modern Memory: Twenty-Five Years Later*', in: *History and Theory*, 40 (2001), p. 248-249.

7 H. WEGNER, *Die Geschichte des 3. Ober-Elsässischen Infanterie-Regiments Nr. 172, Thüringen*, 1934, p. VII.

8 J. BUCHAN, *The History of the Royal Scots Fusiliers (1687-1918)*, London, 1925, voorwoord.

stuurd naar het hoofdkwartier van het regiment, waar ze werden gearchiveerd. De regimentsgeschiedenissen wijzen dikwijls zelf op de beperkingen van deze bronnen. De kwaliteit van de notities was sterk afhankelijk van de officier die ze bijhield en de omstandigheden waarin ze werden opgemaakt. De oorlogsrapporten bleven uiteindelijk bewaard in het Duitse *Reichsarchiv* en in het Britse *War Office*. Zij werden er beheerd door hetzelfde comité dat aangesteld was voor het schrijven van de officiële nationale oorlogsgeschiedenissen.

De Britse regimentsgeschiedenissen citeren geregeld uit de *war diaries* en verbeteren ze ook enkele keren. Uit de teksten blijkt duidelijk dat de oorlogsrapporten gebruikt zijn als basis en dat de verslagen van de officieren aangewend zijn om de verhalen aantrekkelijker te maken en om de soms karige informatie uit de primaire bronnen aan te vullen. De *war diaries* fungeerden niet alleen als bron voor de feiten en aangehaalde acties, maar zij waren duidelijk ook van invloed op de opvallend nuchtere en neutrale taal die voorkomt in de krijgsbeschrijvingen van de regimentsgeschiedenissen.

Naast de 'objectieve' oorlogsrapporten maakten de Duitse en Britse auteurs gebruik van 'subjectieve' persoonlijke verslagen en dagboekfragmenten van de officieren. De wijze waarop deze verwerkt worden verschilt enigszins. De Britse *editor* van een regimentsgeschiedenis vroeg na de oorlog schriftelijke verslagen op bij de officieren die de acties hadden meegemaakt. Die aantekeningen verwerkte hij dan in zijn tekst of nam hij integraal over in de vorm van een anekdote. De Duitse auteur citeerde uit brieven en dagboeken die tijdens de oorlog zelf waren opgemaakt. De informatie uit deze laatste bronnen was, net zoals in de oorlogsrapporten, zeer fragmentair, wat tot een minder gedetailleerd resultaat leidde.

In Britse regimentsgeschiedenissen wordt geregeld ook verwezen naar de officiële en niet-officiële naslagwerken en geschiedenissen uitgegeven na de oorlog. De regimentsgeschiedenis en de (officiële en niet-officiële) militaire historiografie van de oorlog verschillen echter in functie en doel. De eerste is gericht op het eren van de mannen die hebben gediend in het regiment. De officiële militaire

historiografie van het interbellum daarentegen is geschreven vanuit een eng nationaal perspectief en had een revisionistische functie, wat in de regimentsgeschiedenissen minder voorkomt.⁹ Met het oog op de opleiding van toekomstige officieren en strategen moesten lessen worden getrokken uit de fouten van het verleden. Bij de regimentsgeschiedenissen overheerste de 'herinneringsfunctie' en werden de gebeurtenissen zo nauwkeurig mogelijk gereconstrueerd uit respect voor wie eraan had deelgenomen. Omdat de meeste regimentsgeschiedenissen gepubliceerd werden in de jaren 20, konden ze lang niet allemaal beroep doen op de officiële historiografie, die pas in verschillende banden werd uitgegeven tussen 1925 en 1947.¹⁰ Daarom werd soms beroep gedaan op geschiedenissen van divisies en op populaire geschiedenissen, zoals deze van de hand van Arthur Conan Doyle.

De Duitse officiële geschiedenissen en de regimentsgeschiedenissen stonden sterk onder invloed van de 19de-eeuwse militair-historische school, die de zelfperceptie van generaties Pruisische officieren had beïnvloed. De decennia voor de Eerste Wereldoorlog kende de militaire historiografie, simultaan met de uitbreiding van het uitgeversbedrijf, een bloei in heel West-Europa. De officiële periodieken, tijdschriften, jaarrapporten en regimentsgeschiedenissen die in deze 'hoogtijden der heldengeschiedenis' werden gepubliceerd, hadden verschillende doelstellingen. De auteurs streefden naar een betrouwbare weergave van de acties en naar een 'instructieve en interessante studie voor alle legerenheden'.¹¹ Daarnaast moesten de 'rijke en glorieuze' militaire daden van het Duitse Rijk dienen als inspiratie voor de lezer, en de loyaliteit en de patriotistische gevoelens van de Duitse soldaat aanmoedigen. In de geschiedenissen, die in aard en functie niet veel verschilden van de Britse, Amerikaanse en Oostenrijkse militaire studies,

9 A. GREEN, *Writing the Great War: Sir James Edmonds and the Official Histories*, London, 2003, p. 12.

10 G. HIRSCHFELD, 'Der Ersten Weltkrieg in der deutschen und internationalen Geschichtsschreibung', in: *Aus Politik und Zeitgeschichte* (Beilage der Wochenzeitung „Das Parlament“), B 29-30 (2004), p. 4.

11 A.J. ECHEVARRIA II, 'Heroic History and Vicarious War. Nineteenth-Century German Military History Writing', in: *Historian*, 59 (1997), p. 2.

werd de oorlog voorgesteld als een 'romantisch-heroïsch avontuur dat eer en zelfontplooiing bood aan jonge mannen'. Net als in de regimentsgeschiedenissen van de Eerste Wereldoorlog werden lijden en sterven verbeeld als 'glorieuze uitdagingen die de soldaten moedig aangingen'.¹² Vreemd genoeg werkten de schrijvers van de militaire geschiedenissen zowel empirisch als intuïtief. Er werd aangenomen dat de historische waarheid slechts kon worden bereikt wanneer de historiograaf een 'intellectuele en spirituele eenheid' met het verleden bereikte. De militaire ervaring van de auteur speelde volgens de geschiedkundigen van de Generale Staf hierin dan ook een grote rol.

PLAATS IN HET ONDERZOEKSVELD

De eerste industriële oorlog wekt al bijna honderd jaar de interesse op van militaire en sociaal-culturele historici. De eerste groep richt(te) zich op militair-tactische en wapenkundige vernieuwingen; de tweede op de psychologische en sociale impact van het wereldgeweld op de maatschappij.

De regimentsgeschiedenissen werden bijna uitsluitend gebruikt door militaire historici; en dan nog slechts als secundaire bronnen omwille van hun gedetailleerdheid betreffende troepenopstelling en dergelijke meer. In de voorbije negentig jaar geschiedschrijving van de Eerste Wereldoorlog is er geen enkele studie verschenen *over* de regimentsgeschiedenissen, maar wel talloze *op basis van* deze publicaties. Het is vreemd dat aan dit bronnenmateriaal door sociaal-culturele historici, die de laatste decennia de geschiedenis van de herdenking van de oorlog exploreren, wordt voorbijgegaan. Het is zo mogelijk nog vreemder dat ook de militaire historici, die deze patriottische geschiedenissen graag gebruiken, over geen studies beschikken die de diverse betekenislagen, de historische correctheid en gekleurdheid van de regimentsgeschiedenissen ontleedt.

12 A.J. ECHEVARRIA II, 'Heroic History and Vicarious War', p. 4.

Dankzij de ijver van vele 'premierguerristen' beschikt de geschiedkundige met interesse voor deze bronnen toch over voldoende mogelijkheden om de regimentsgeschiedenissen in hun context te bestuderen. De laatste decennia werden er veel lijvige studies gepubliceerd over de herdenking van de oorlog in de brede zin. Zowel in Duitsland, Frankrijk, als in de Angelsaksische wereld verschenen studies over monumentvorming, populaire literatuur, officiële en wetenschappelijke geschiedschrijving, herinneringsgemeenschappen en diverse vormen van individuele en collectieve verwerking. Er ontwikkelden zich twee scholen, die op fundamenteel verschillende wijzen en op een vernieuwende manier aan onderzoek doen.

In de Angelsaksische wereld werkten eminente militaire historici rond de herdenking, de collectieve herinnering en de militaire historiografie van *the Great War*. Deze neoconservatieve strekking wordt vertegenwoordigd door de *Commission for Military History*, een onderzoeksgroep van de voornaamste Britse academici in militaire geschiedenis. Het is geen toeval dat een 'revisie' van de militaire geschiedenis van de Eerste Wereldoorlog gegroeid is op Britse bodem. In Groot-Brittannië heeft de herdenking van *the Great War* steeds een prominente rol gespeeld in de culturele, politieke en academische takken van de samenleving. Dit had een brede waaier aan 'waarheden' tot gevolg, waarvan de versie van de oorlog waar jonge 'leeuwen' door oude 'ezels' werden gebruikt als kanonnenvoer, het sterkst doorleefde. Omdat de oorlog al negentig jaar voortdurend levendig wordt uitgebeeld in series, films, toneelstukken, romans en poëzie is het volgens de 'revisionisten' bijzonder moeilijk voor de militaire historicus om met een onbevangen blik de originele bronnen te bestuderen. De historici van de *Commission for Military History* ageren in het bijzonder tegen de antimilitaire vredesbeweging die de herinnering aan de Eerste Wereldoorlog beïnvloed heeft en die het historisch onderzoek sterk heeft gekleurd. Deze 'verbeelding' van de Grote Oorlog, waar de tragedie, de verspilling en de futiliteit van de oorlog in centraal staat, werd vormgegeven door culturele historici, artiesten, li-

teraire critici en journalisten.¹³ Onder meer de militaire historici Brian Bond en Gary Sheffield pleiten voor een meer 'historische' herinnering van de eerste totale oorlog. Het werk van deze groep historici behoort tot een tak van de militaire geschiedenis die bijzondere aandacht heeft voor de herinnering, herdenking, historiografie en 'heersende opinies' over de Eerste Wereldoorlog.

Een nieuwe wind waait vanuit Frankrijk, waar de zogenaamde 'peronnisten', onderzoekers verbonden aan het in 1992 opgerichte museum van Péronne, baanbrekend onderzoek verrichten, door de oorlog vanuit nieuwe, onontgonnen perspectieven te bestuderen. 'De oorlog begrijpen' is één van de belangrijkste doelstellingen van deze studiegroep. Zij onderzoeken waarom en op welke morele, sociale, politieke en economische gronden de oorlogsmachine vier jaar kon blijven doordraaien en hoe de oorlogvoerende samenlevingen dit zo lang hebben kunnen volhouden. Als verklaringsmodel lanceerde deze 'school van consensus' het begrip 'oorlogscultuur', dat alle uitingen van de Eerste Wereldoorlog omvat. De oorlog kon blijven voortduren omdat een collectieve instemming heerste, die weerspiegeld wordt in de oorlogscultuur. De onderzoeksgroep heeft, in navolging van George Mosse, speciale aandacht voor de breuk die de oorlog betekende op politiek, cultureel, sociaal en economisch vlak, en de 'brutalisering' van de maatschappij.¹⁴

Binnen deze context kunnen de regimentsgeschiedenissen worden bestudeerd op twee verschillende wijzen: ten eerste als een instrument voor de militaire historicus door de bron in zijn context te kaderen, en de historische correctheid en de onvermijdelijke vertekening ervan onder de loep te nemen; ten tweede als een interessante bron voor de studie van de herdenking en de verwerking van het grote trauma van de oorlog in het interbellum. Het zijn unieke getuigen van de oorlogservaringen van frontsoldaten

13 B. BOND, *The Unquiet Western Front. The First World War in Literature and History*, Cambridge, 2002, p. 77.

14 A. VRINTS, 'Een verruimde blik. Het Studie- en documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij (SOMA) en de Eerste Wereldoorlog', in: P.-A. TALLIER, R. BOIJEN, *België en de Eerste Wereldoorlog. Bronnen-Stand van onderzoek. Acta van het colloquium van 8 en 9 november 2001*, Brussel, 2002, p. 333-334.

en van de manieren waarop de oorlog werd gepresenteerd door het Duitse en Britse leger.

DE REGIMENTSGESCHIEDENISSEN, BRONNEN VAN HERINNERING

De culturele geschiedenis van de herinnering en de herdenking is sinds de 19de eeuw uitgegroeid tot een vast wetenschappelijk thema. De traditionele studieobjecten van dit onderzoeksveld zijn de literatuur, monumenten en de iconografie. Met betrekking tot oorlog en de Eerste Wereldoorlog in het bijzonder stond vooral de herdenking als onderdeel van het collectieve rouwproces voor miljoenen doden centraal. De militaire bronnen, waarin de regimentsgeschiedenissen gewoonlijk worden ondergebracht, zijn altijd een buitenbeentje geweest in de historiografie van de oorlog. Omdat culturele historici zich in hoofdzaak bezighouden met de herdenkingsbeweging in al haar vormen en militaire historici zich vooral richten op militair-strategische, dikwijls verhalende geschiedenis, is er een kloof gegroeid in de geschiedschrijving van de Grote Oorlog.

Dit verklaart vermoedelijk waarom de regimentsgeschiedenissen (in Duitsland wordt gesproken van *Erinnerungsbuch*) onbekend en onbemand zijn voor het cultureel-antropologisch onderzoek inzake de Grote Oorlog. Door het typisch militaire karakter worden de aard en de functie van deze bronnen vaak lijnrecht geplaatst tegenover de populaire (maar sterk aan de tijdsgeest waarin het onderzoek plaatsvindt onderhevige) stem van de gewone frontsoldaat. Hoewel de regimentsgeschiedenissen, wellicht terecht, de reputatie hebben puur militaire publicaties te zijn die een opgepoetste en politiek correcte versie van de militaire gebeurtenissen in de Eerste Wereldoorlog vertellen, kunnen zij ook bronnen van herinnering zijn. Zoals de literaire historicus Samuel Hynes stelde: *Hoe kan men een gebeurtenis beter herdenken dan ze opnieuw weer te geven*.¹⁵ De functie die de regimentsgeschiedenissen zichzelf in de eerste plaats toedichten is deze van het 'niet vergeten'. De re-

15 S. HYNES, *A War Imagined. The First World War and English Culture*, Londen, 1990, p. 270.

gimentsgeschiedenissen zijn net zoals de stenen monumenten, de literatuur, de poëzie en de historiografie een uiting van de nood aan materialisering van de oorlog met de bedoeling een manier van verwerken te vinden of zoals Eelco Runia het verwoordde: *De pijn van de herinnering heeft de balsem van het herdenken nodig*.¹⁶

De nood aan het materialiseren van vroegere ervaringen in geschiedenissen, monumenten en plechtigheden manifesteerde zich sterk na 1914-1918. De Eerste Wereldoorlog, toen nog simpelweg de 'Grote Oorlog' genoemd, vormde een radicale breuk, een discontinuïteit met het verleden en levenslang trauma voor miljoenen mensen. Nooit tevoren hadden de Europese staten een grotere, meer vernietigende oorlog uitgevochten. Velen hadden naasten of bekenden verloren en hadden een groot verdriet te verwerken. Daarnaast was niet alleen de manier waarop er gevochten werd aan het front, maar ook de organisatie van de oorlogsmachine totaal verschillend van alle vorige conflicten. Omdat de idee aanwezig was dat men zich op een keerpunt in de geschiedenis bevond, was het gewenst de nieuwe ervaringen te materialiseren om ze te bewaren voor de volgende generaties. Zo werd 1914-1918 niet alleen het grote historische gebeuren van de 20ste eeuw maar ook het grote 'verbeelde' gebeuren. Over de manier waarop de Eerste Wereldoorlog werd uitgebeeld ('imagined' in de terminologie van Samuel Hynes) bestaat er geen eensgezindheid. Volgens de culturele en militaire historicus Jay Winter werd in de herdenking van de oorlog teruggekeerd naar het romantische, verheven 19de-eeuwse discours van voor en tijdens de oorlog. In zijn theorie staat de continuïteit en het herstel van de vooroorlogse denkbeelden centraal. Andere historici, zoals Paul Fussell, leggen de nadruk dan weer op de omwenteling en discontinuïteit, en beschouwen de oorlog als een katalysator voor het modernisme dat een nieuwe manier van uitbeelden meebracht.¹⁷

16 E. RUNIA, *Waterloo Verdun Auschwitz. De liquidatie van het verleden*, Amsterdam, 1999, p. 132.

17 P. FUSSELL, *The Great War and Modern Memory*, London/New York, 1975, p. 10.

DE REGIMENTSGESCHIEDENISSEN, NEERGESCHREVEN MONUMENTEN

De geschiedenis van de monumentenopbouw na de Eerste Wereldoorlog is onlosmakelijk verbonden met de geschiedschrijving van de herdenking en de herinneringspraktijken. De duizenden grote en kleine, uitbundige en sobere monumenten die werden opgetrokken ter herinnering aan de gesneuvelden van de oorlog, vormen blijvend een neerslag van de opvattingen van de monumentenbouwers en van de tijdsgeest na de oorlog. Die tijdsgeest was op zijn minst erg gedifferentieerd te noemen, wat ook niet anders kon na een conflict waar iedere Duitse en Britse burger, ongeacht beroep, scholingsgraad of maatschappelijke status, rechtstreeks en onrechtstreeks bij betrokken was.¹⁸

Vooraf in de Britse historiografie, waar de geschiedenis van de herinnering aan *the Great War* het sterkst is uitgebouwd, werd de geest van de monumentenopbouw uitgespit. Volgens Samuel Hynes¹⁹ is monumentenvorming *an attempt by a society to deal with certain fundamental needs of those who survive the war*. In de eerste plaats was er nood aan het eervol begraven van de gevallen soldaten die vermist waren, verspreid over de oude slagvelden of begraven in voorlopige, haastig opgetrokken (massa)graven. Daarnaast hadden de monumenten volgens Hynes de kracht om de levenden ervan te vergewissen dat de doden niet tegen hun wil gestorven waren. Monumenten verzekeren de 'toeschouwer' dat de opoffering niet voor niets was en dat de gesneuvelden bewust hun leven in de weegschaal hadden gelegd voor het juiste doel. Het oprichten van monumenten vormde een officiële afsluiter van het oorlogstijdvak. Voor Hynes waren de monumenten een 'grootse en bevestigende conclusie' van de oorlog en haar emoties. Monumenten bevestigden de waarden die 'het waard waren om te vechten': moed, zelfopoffering, heldendom, kameraadschap en vrijheid. De monumentalisering had een eigen retoriek, die behoorde tot de taal van 'de Grote Woorden'.

18 A. KING, *Memorials of the Great War in Britain. The Symbolism and Politics of Remembrance*, Oxford, 1998, p. 7.

19 S. HYNES, *A War Imagined*, p. 270.

In dit licht kunnen veel van de regimentsgeschiedenissen die geproduceerd werden in de eerste twintig jaar na de wapenstilstand beschouwd worden als monumenten. Ze beantwoordden aan de behoefte bij het naoorlogse lezerspubliek naar een consoliderende versie van de oorlog, een versie waar de oorlog het waard was geweest om voor te vechten.

Samuel Hynes contrasteerde de traditionele en officiële monumenten van de oorlog met wat hij de 'antimonumentale beweging' noemt. Velen waren het niet eens met deze manier van afsluiten, en de verbloeming en ontkenning van het zinloze lijden. Vooral wie direct geconfronteerd was geweest met doden en gedood zien worden, zocht volgens Hynes naar alternatieven om met (het trauma van) de oorlog om te gaan. Deze waren te vinden in memoires, gedichten, autobiografieën, romans en schilderijen, allemaal uitingen van de antimonumentale beweging. Hier fungeerden de monumenten als getuigenissen van het verlies van waarden, van geloof, van de oude rangorde en ook het verlies van de traditionele taal, die niet meer volstond voor het beschrijven van de nieuwe ervaringen. Deze tegencultuur fulmineerde in wezen tegen de Eerste Wereldoorlog en zijn hoogdravende idealen. Alex King²⁰ nuanceert deze antithese en stelt dat de afwijzing van de oorlog en de principes van oorlog niet noodzakelijk een afwijzing van de traditionele vormen om deze oorlog te beschrijven impliceert. Hij onderschrijft de visie van Jay Winter die de rituelen van de herinnering aan monumenten onderzocht en de monumentenvorming beschouwt als een *function of the passage of time* en in de eerste plaats als een uiting van diepe rouw. Naderhand zouden de betekenissen van de monumenten veranderen met de tijdsgeest.

De geschiedschrijving van de monumentalisering na de oorlog kan ruwweg onderverdeeld worden in twee stromingen. Eén denkpad ziet deze vorm van herdenking van de oorlog als een collectieve verwerking van een trauma; een tweede beweging beschouwt ze als een poging van hogerhand om de collectieve herinnering te

20 A. KING, *Memorials of the Great War*, p. 7.

sturen en te bepalen voor de volgende generaties, en ook als een poging van de politieke wereld om de opoffering en het lijden van de oorlog te legitimeren door de opoffering te vereren.²¹ Voor de ene was de monumentenopbouw een verwerkingsproces; voor de ander een legitimeringsproces. Wat beide opvattingen bindt, is dat ze de herdenking in de eerste plaats behandelen als een proces van verwerking en consolidatie, zowel op individueel als collectief niveau. Individueel gaat het eerder om het leren omgaan met een traumatische ervaring; collectief geven de gevestigde waarden in de maatschappij een politieke wending aan de herinnering. In het geval van de Eerste Wereldoorlog worden herdenkingsceremonies dan gebruikt om de waarden die een generatie aanspoorden de wapens op te nemen (waarden als vaderlandsliefde, moed, opoffering en kameraadschap), te distilleren en opnieuw te gebruiken teneinde de oorlog en de gruwel van de strijd te huldigen en te doen aanvaarden. Zo worden de 'politieke liturgie' en de persoonlijke rouw complementair bij het oprichten van monumenten.²²

De functie, opmaak en taal van de regimentsgeschiedenissen vertonen opmerkelijke parallellen met de monumentenvorming in Duitsland en Groot-Brittannië. Net zoals de stenen monumenten, die niet zelden werden gefinancierd door hetzelfde *War Memorial Fund*, brachten de regimentsgeschiedenissen het lijden en de dood tot een verheven status. De zin van het afzien werd nooit in vraag gesteld. De mannen hadden zichzelf opgeofferd voor een groots en waardig doel, namelijk de verdediging van het vaderland. Hun dood en de waanzin van de eerste totale en geïndustrialiseerde oorlog waren niet voor niets geweest. De vroegere, romantische symbolen van opoffering, heldendom, mannelijkheid en kameraadschap worden zowel in de monumentenvorming als in de regimentsgeschiedenissen ingeschakeld in een proces van zingeving.

21 P. PORTER, 'Beyond Comfort: German and English Military Chaplains and the Memory of the Great War 1919-1929', in: *The Journal of Religious History*, 29 (2005), p. 258.

22 S. AUDOIN-ROUZEAU, A. BECKER, 1914-1918. *Understanding the Great War*, Londen, 2002, p. 186.

Een monument is in de eerste plaats een uiting van een emotie. In de regimentsgeschiedenis is ook dit element sterk aanwezig. De belangrijkste functie van deze bron was immers het 'herinneren' aan de heldendaden van de mannen van het regiment. Het publiceren van deze *Erinneringsbüche* was een daad van herdenking en schiep een herinneringsgemeenschap. Net als bij de monumenten van steen moesten de geschiedenissen troost brengen in de zin van 'ze zullen niet vergeten worden' en 'ze zijn niet voor niets gestorven'. Het taalgebruik is te catalogeren onder 'Grote Woorden': *On page after page one finds incidents which simply thrill one, and pathetic stories of the highest forms of good comradeship and of lives sacrificed pro Patria, which touch the innermost depths of one's heart.*²³

De vele herdenkingsplechtigheden en monumenten waren zowel in Duitsland als in Groot-Brittannië in de eerste plaats gericht op diegenen die niet terugkwamen. De regimentsgeschiedenissen vormen een ode voor alle manschappen die dienden in de eenheid, zowel de overledenen als de overlevenden.

TERMINOLOGIE VAN DE CONSOLIDATIE

Regimentsgeschiedenissen wendden een aantal concepten aan om zin te geven aan de oorlog en het persoonlijke lijden van de lezers.

Het eerste en belangrijkste element is het taalgebruik zelf. Uiteraard is geen enkel taalgebruik compleet onschuldig, maar de verheven, archaische, militair-romantische taal van de regimentsgeschiedenissen werd reeds tijdens het interbellum, en zeker vanaf de jaren 60 beschouwd als een toonbeeld van het toentertijd gehate militarisme en de ophemeling van de oorlog. Maar al te gemakkelijk echter wordt de antithese 'verheven' versus 'realistisch' taalgebruik gekoppeld aan 'pro' versus 'contra' oorlog. De regimentsgeschiedenissen getuigen van de worsteling van de auteurs om de krijgshandelingen op een realistische, doch 'propere' ma-

23 H.C. WYLLY, *The 1st and 2nd Battalions. The Sherwood Foresters in the Great War*, Aldershot, 1924, voorwoord.

nier voor te stellen, zonder de reden van al dat lijden in vraag te moeten stellen.

De oorlog wordt verbloemd door hem af te schilderen als een spel. In de eerste plaats 'spel' in de betekenis van 'sport', maar ook in de zin van 'toneel'. Net als bij het voetbal, de meest geliefde sport in Groot-Brittannië in het begin van de 20ste eeuw, werden de spelers verdeeld in twee ploegen. De tegenspelers zijn de vijanden; de ploeggenoten de kameraden. Kameraadschap wordt beschouwd als de doorslaggevende motivatie om de vijand te bevechten en is één van de belangrijkste motieven in de consolidatie van de oorlog. De kameraadschap tussen de mannen was van grote invloed op de *esprit de corps*, het moreel van de mannen, de verbondenheid met het regiment en met elkaar. Ze werd sterk aangemoedigd door het organiseren van voetbalwedstrijdjes tussen verschillende bataljons en door leden van dezelfde burgerlijke verenigingen gezamenlijk onder te brengen in dezelfde compagnieën. De regimentsgeschiedenissen, geschreven voor en door mannen, leggen ook getuigenis af van het mannenbeeld dat in militaire middens heerste tijdens en na de oorlog. Het schetsen van de ideale man, een beeld dat gelijkstond met dat van de ideale soldaat, gebeurde letterlijk en in de vorm van anekdotes en verhalen over individuele heldendaden. Die beschrijvingen vormden een eerbetoon aan de mannen van het regiment, die letterlijk als *almost superhuman* werden voorgesteld, en moesten tegelijk inspiratie en aanmoediging bieden voor volgende generaties militairen. Het lijden en sterven werd beschreven in functie van dit man- en mensbeeld. De verschrikkelijke levensomstandigheden vergrootten de opofferingsgezindheid van de troepen en brachten op onrechtstreekse manier hulde aan de manschappen.

Het taalgebruik

Begrippen als glorie, trots en eer werden op het slagveld voor velen op een brutale wijze van hun betekenis ontdaan door de harde realiteit van de oorlog. Toch is het opmerkelijk dat men op de oorlogsmonumenten en in de regimentsgeschiedenissen diezelfde verheven taal toch blijft hanteren. De *high diction* die voor, tijdens en na de oorlog werd gebruikt, liet vooral in de Britse regimentsgeschiedenissen sporen na.

Het typische archaïsche taalgebruik kleurde volgens Ted Bogacz de Britse attitude tegenover de diepe maatschappelijke omwenteling die de industriële revolutie en de eerste totale oorlog meebrachten. De verheven taal wordt vandaag door historici vertaald als een antimodernistisch statement van de 'traditionalisten' in de Engelse maatschappij. Wat door hen later de 'eerste geïndustrialiseerde oorlog' werd genoemd, zag men ironisch genoeg in eerste instantie als een langverwachte kentering. Een nieuwe oorlog betekende voor velen een terugkeer naar de 'echte waarden' van de Britse samenleving: patriottisme, een sportieve en plichtsbewuste geest en bereidheid tot zelfopoffering.

Hoewel dit een valabele analyse is van het verheven discours en zijn connotaties, lijkt een verdere ontleding van de vele lagen van het verheven taalgebruik opportuun. Verschillende auteurs poneerden in hun analyses een eerder gemakzuchtige maar duidelijke antithese: traditionalistisch versus modern, pre-oorlog versus post-oorlog, de oude generatie versus de nieuwe generatie, pro-oorlog versus anti-oorlog, militarisme versus pacifisme en het verheven, romantisch taalgebruik versus een moderne, realistische beschrijving van het oorlogsleed.

Het verheven discours werd echter gebruikt voor en door vele lagen van de bevolking, en was een gevolg van de houding tijdens het interbellum tegenover de oorlog. Het romantisch taalgebruik werd reeds tijdens de Eerste Wereldoorlog vervangen en afgewezen, omdat het in veel opzichten niet volstond om de rauwe werkelijkheid te beschrijven. Maar toch maakte bijna iedereen dankbaar gebruik van de 'terminologie van de consolidatie'.²⁴

De regimentsgeschiedenissen, de traditionele en militaristische bronnen bij uitstek, worden beschouwd als echte voorbeelden van het verheven en overdreven patriottistisch discours. Toch vertoont het taalgebruik dezelfde ambiguïteit die de culturele productie van na de oorlog karakteriseerde. In de voorwoorden en

24 B. BAGGETT, J. WINTER, 1914-18. *De Grote Oorlog en de vorming van de zoste eeuw*, Antwerpen, 1997, p. 363.

in de appreciaties van geslaagde of mislukte aanvallen gebruikten de auteurs een verheven taal. De voorwoorden zijn zelfs geschreven in een taal die gelijkenissen vertoont met die van de oorlogsmonumenten. Daarbij wordt expliciet en impliciet verwezen naar de monumentenvorming van de jaren 20. De krijgsverrichtingen zelf werden beschreven in een moderne en neutrale taal. Op de beschrijvingen van de krijgsactie volgt in de meeste gevallen een evaluatie, in de praktijk veelal een appreciatie. Als de krijgsdoelstellingen bereikt waren, volgen geciteerde gelukwensen van hooggeplaatste legeroversten en een alinea vol lof over de manschappen, in de vorm van verheven adjectieven. Als de (tegen)offensieven op een fiasco waren uitgedraaid, werd de invloed van externe factoren op het falen benadrukt, waarna een romantische ode op de moed, de kracht en de zelfopoffering van de soldaten volgde.

Het verschil in taalgebruik bij het beschrijven van de oorlog als abstract begrip en het beschrijven van de concrete krijgsverrichtingen werd voor het eerst opgemerkt door de literaire historicus Samuel Hynes. In zijn onderzoek naar oorlogsromans tijdens en na de Eerste Wereldoorlog stelde hij een verheven taalgebruik vast in romans over de oorlog en de heersende ideeën en idealen enerzijds, en een realistisch taalgebruik in proza over de gevechten in de oorlog en het oorlogsvoeren zelf anderzijds. Hij concludeerde hieruit dat het nieuwe van de oorlogsstrijd een nieuwe en meer realistische taal vereiste.

Het meer nuchtere taalgebruik bij het beschrijven van de oorlogshandelingen zelf in de regimentsgeschiedenissen is mogelijks in verband te brengen met de sobere taal van de militaire oorlogsrapporten, waarop de auteurs zich baseerden voor het beschrijven van de acties. De Duitse regimentsgeschiedenissen beschrijven de acties zelf in een objectieve stijl, op dezelfde summier wijze als het vermoedelijk in de gearchiveerde oorlogsrapporten stond, en wisselen dit af met emotionele en subjectieve getuigenissen van officieren en passages uit brieven en dagboeken.

De overgang van de 'objectieve' naar de 'subjectieve' stijl in de Britse regimentsgeschiedenissen gebeurt op een minder eenvoudige

dig traceerbare manier. Hier krijgen de persoonlijke getuigenissen een minder prominente plaats en sloop er archaïsch taalgebruik in de evaluaties of appreciaties van de acties.

Het spel

In de regimentsgeschiedenissen zijn oorlog en sport twee nauw verwante begrippen. De oorlog wordt gebruikt als metafoor in de sportwereld en de sport is een geliefde manier om de oorlog te beschrijven. Zelfs in het Duitse en Britse lexicon is er verwantschap tussen beide concepten. Het begrip 'peloton' of 'platoon', een legergroep van ongeveer 100 man, wordt ook gebruikt voor een wisselgroep in het Amerikaans voetbal, het werkwoord *to platoon* betekent 'een speler in het veld opstellen'. Het Duitse woord *Mannschaft* betekent 'soldaten, manschappen', maar ook 'ploeg, team, elftal'. Het aanwenden van het spel, zowel onder de vorm van sport of toneelspel, als metafoor voor de beschrijving van de oorlogsbelevissen is beslist niet onschuldig. Het verbloemt immers de gruwel en maakt de oorlog herkenbaar en minder bedreigend.

De prestaties op het sportveld worden zeker in het Groot-Britannië van het begin van de 20ste eeuw geassocieerd met mannelijkheid. Het spel was een metafoor voor de oorlog, maar ook voor de Britse 'ziel'. Een gezonde jonge knaap die goed presteerde in één van de typische Britse teamsporten als voetbal of rugby, beschikte over alle eigenschappen om een goede soldaat te worden. Goede prestaties op het veld zorgden voor de 'loyale, sterke, moedige en onzelfzuchtige geest' die nodig was om het land te kunnen verdedigen. Deze principes wortelden in het Britse athleticisme van het einde van de 19de eeuw. Het Victoriaanse en Edwardiaanse opvoedingsideaal dat gehanteerd werd in de Britse kostscholen, de natuurlijke 'visvijvers' voor jonge hoogopgeleide militairen, propageerde het sportethos als een essentieel onderdeel in de scholing van toekomstige Britse burgers. Het beoefenen van sporten zou volgens de cultus van het athleticisme het karakter vormen. De identificatie met het team en de kennismaking op een onschuldige manier met het begrip 'veldslag' zou volgens deze leer bijdragen tot de algemene vorming van een officier van het Britse

imperium.²⁵ Naast een sportief lichaam was een sportieve geest een groots ideaal, dat geassocieerd werd met eer, moed en ridderlijkheid. De opkomst van sportclubs en de topsport als beroep werden onthaald op misprijzen in de hogere Britse kringen, die van mening waren dat het spelen voor geld de sportieve geest uit de sport bande.²⁶ Ook in de regimentsgeschiedenissen werd een sportieve geest geassocieerd met militaire vorming: *So that they may [...] help you yourselves, and those coming after you, to create the traditions of the highest order both in military prowess and in the realms of sport.*²⁷

In de Duitse regimentsgeschiedenissen werd er in veel mindere mate gealludeerd op sport en spel. Dit kan te maken hebben met het ontbreken van de cultuur van athleticisme die heerste in de Britse *upper class* vlak voor de oorlog.

Het spel werd niet alleen gebruikt in de betekenis van 'sport' maar ook als 'toneelspel'. Geliefde uitdrukkingen in de regimentsgeschiedenissen uit het interbellum die later als 'between the Acts' bestempeld werden²⁸ zijn 'theatre of war' waarin de mannen van het regiment hun rol speelden – 'they played their parts well'. 'Theatre' werd vaak gebruikt als synoniem voor 'sector'. Ook in de Duitse regimentsgeschiedenissen werd de 'theater-metafoor' opgenomen: *Das gleiche Spiel unterholte sich am 8.8. morgens.*²⁹ Het theater leende zich als metafoor goed tot het beschrijven van de situatie van de soldaat. Het soldaat-zijn was dan een rol die gespeeld werd, inclusief kostumering, en op die manier werd afstand genomen van de daden die moesten gesteld worden. Het doden en verwonden van anderen, de nieuwe moraal die bij het soldatenleven hoorde, was dan slechts een deel van de toneelact. Het theater als

25 A. FLETCHER, 'Patriotism, Identity and Commemoration: New Light on the Great War from the Papers of Major Reggie Chevenix Trench', in: *History*, 90 (2005), p. 533.

26 C. VEITCH, 'Play up! Play up! And Win the War! Football, the Nation and the First World War', in: *Journal of Contemporary History*, 20 (1985), p. 368.

27 H. WHALLEY-KELLY, "Ich Dien". *The Prince of Wales Volunteers, Aldershot, 1935*, voorwoord.

28 Naar een werk van Virginia Woolf, die met 'Between the Acts' tussen de Eerste en de Tweede Wereldoorlog bedoelde; zie: P. FUSSELL, *The Great War*, p. 230.

29 J. STEUER, *Infanterie-Regiment Nr. 132 im Weltkrieg*, Berlijn, 1931, p. 167.

metafoor voor de Britse soldaat, die zijn 'echte' leven thuisliet om 'soldaat te gaan spelen' is verder uitgewerkt door Paul Fussell in *The Great War and Modern Memory*.³⁰

Het vijandbeeld

De polarisatie tussen groepen in de samenleving (loopgraven/thuisfront, man/vrouw, soldaat/burger) en de uitbeelding van de tegenstander in 1914-1918 zijn brede en interessante onderzoeksvelden, waartoe de laatste jaren veel bijdragen zijn geleverd.

Volgens Reimann speelde de Eerste Wereldoorlog een belangrijke rol in de 'ontwikkeling van het moderne vijandsbeeld als metafoor'.³¹ Het ontmenselijken van de vijand is een proces dat hoort bij ieder gewapend conflict. Het is een essentiële psychologische reflex die de soldaat in staat stelt te doden. De soldaten in de Eerste Wereldoorlog beschikten over een groot arsenaal aan bijnamen om de andere te benoemen. De Britse troepen werden aangesproken met en noemden elkaar 'Tommy'; de Duitsers heetten 'Fritz' of 'Jerry' - daarnaast werden ze ook de 'Hun', 'Boche' en 'Allimans' genoemd.³² De bijnamen die courant gebruikt werden tijdens de oorlog, komen echter bijna nooit voor in de regimentsgeschiedenissen. Slechts in enkele gevallen wordt in de Britse geschiedenissen de Duitse vijand consequent 'Boche' genoemd. De vijand wordt helemaal niet gedemoniseerd en minachtende opmerkingen over de tegenpartij zijn eerder zeldzaam. Wanneer de acties zelf worden beschreven, benoemen de auteurs de tegenpartij afwisselend *Engländer* of *Germans* en *der Feinde*, *der Gegner* of *the enemy*. In hoever dit een representatieve voorstelling is van het vijandbeeld in de loopgraven is moeilijk te bepalen. Volgens Reimann waren de soldaten aan het front, die uiteindelijk allen hetzelfde lot beschoren waren, gematigder in hun vijandbeeld dan het door de enorme propagandamachine beïnvloede thuisfront.³³

30 P. FUSSELL, *The Great War*, p. 215.

31 A. REIMANN, *Der große Krieg der Sprachen. Untersuchungen zur historischen Semantik in Deutschland und England zur Zeit des Ersten Weltkriegs*, Essen, 2000, p. 176.

32 M. BROWN, *Tommy goes to War*, London/Melbourne, 1978, p. 100.

33 A. REIMANN, *Der große Krieg der Sprachen*, p. 167.

Het spontane staakt-het-vuren op de kerstdagen van 1914 en de stilzwijgende overeenkomsten om niet te vuren op vaste uren in bepaalde minder woelige sectoren zouden hiervan kunnen getuigen. Ook Malcolm Brown die de levensomstandigheden van de Britse soldaten reconstrueerde op basis van brieven en dagboekfragmenten, onderbouwt deze stelling: *A camaraderie of the victim grew spontaneously between them: they were both there because they were there!*³⁴ Deze stelling lijkt paradoxaal, omdat de soldaten uiteindelijk toch de vijand moesten doden. Dat het vermoorden in vele gevallen op een uiterst onpersoonlijke manier gebeurde kan betekenen dat de soldaat de vijand niet moest *haten* om hem te kunnen doden.

De camaraderie tussen de vijanden komt bijvoorbeeld naar voren in het gedicht *A red red road to Hooge* dat wordt geciteerd in de Britse regimentsgeschiedenis *The 2nd City of London Regiment in the Great War*.³⁵ De Duitse vijand wordt hier op een barmhartige manier 'een soldaat van de Rijn' genoemd die 'slaapt' in een bed van ongebluste kalk in de Hooge krater. Of het nu een 'krijger' of een 'schurk' was, het blijft een armzalig graf.

*Full many a soldier from the Rhine
Must sleep to-night in a bed of lime;
't is a pitiless grave for a Brave – or Knave –
Is the crater, out at Hooge.*

De relatieve neutraliteit in het uitbeelden van de vijand kan ook te maken hebben met de bron waarop de auteurs zich baseerden voor de reconstructie van de krijgsverrichtingen. In de *war diaries* wordt een sobere, functionele taal gehanteerd, die wel van invloed moet zijn geweest op het discours van de regimentsgeschiedenissen. Daarnaast was het wel degelijk de bedoeling van de auteurs om een objectief, niettemin patriottisch maar geen 'propagandistisch' werk te schrijven. Zoals op te maken valt uit het volgende fragment uit het voorwoord van het *Worcestershire Regiment*

34 M. BROWN, *Tommy goes to War*, p. 100.

35 W.E. GREY, *The 2nd City of London Regiment (Royal Fusiliers) in the Great War (1914-19)*, Londen, 1959, p. 46.

werden scheldpartijen bewust vermeden: *Similarly we have carefully refrained from any words which might appear to belittle our German antagonists. No one who fought against them will wish to deny their valour and their efficiency as soldiers.*³⁶

De kameraadschap

Kameraadschap of de vriendschap tussen de soldaten had gedurende de Eerste Wereldoorlog een zeer belangrijke rol in het normaliseren van de strijd voor de militairen en voor de latere oudstrijders. Dit motief is zeer prominent aanwezig in zowel de Duitse als de Britse regimentsgeschiedenissen, waar kameraad zowat een synoniem is voor medesoldaat. Hoewel in Nazi-Duitsland de kameraadschap een duidelijk politieke betekenis kreeg – Sebastian Haffner³⁷ klaagde de ‘prostitutie’ van dit woord aan – is de wijze waarop deze term in de regimentsgeschiedenissen voorkomt minder politiek geladen. In de geschiedenissen wordt de onderlinge kameraadschap tussen de manschappen beschreven als één van de meest bepalende factoren voor de vechtlust. De loyaliteit van de soldaat hoort volgens de auteurs te liggen bij het vaderland, bij het regiment en bij de kameraden. De gemeenschap die de kameraadschap schiep, speelt een belangrijke rol in de manier waarop de oorlog achteraf beleefd wordt in de regimentsgeschiedenissen. Beschreven als *der heilige Bund* wordt de onderlinge vriendschap ingezet in het scheppen van een sociale cohesie tussen de soldaten tijdens de oorlog en tussen de veteranen na de oorlog. De vriendschap en loyaliteit in de loopgraven verzacht net als het spel de scherpe kanten van de oorlog en nam reeds tijdens de Eerste Wereldoorlog mythische proporties aan.³⁸ Ook na de oorlog bleef die bijna-familiale band tussen de veteranen bestaan. Johan Meire spreekt over ‘herinneringsgemeenschappen’ die de herinnering deelden, vaak onderling bleven corresponderen en samen

36 H. STACKE, *The Worcestershire Regiment in the Great War*, Kidderminster, 1928, voorwoord.

37 S. HAFFNER, *Het verhaal van een Duitser 1914-1933*, Amsterdam, 2005, p. 267.

38 G.L. MOSSE, *Fallen Soldiers. Reshaping the memory of the World Wars*, New York/Oxford, 1990, p. 7.

op bedevaart gingen naar de slagvelden van weleer.³⁹ Vooral in de Duitse regimentsgeschiedenissen wordt de nadruk gelegd op de band tussen de oud-strijders. Het voorwoord begint steeds met *Kameraden!* en de nawoorden zijn veelal uitsluitend opgedragen aan *das alte Kameradschaftsbund*.

De mannelijke held-soldaat

De oorlog was in de eerste plaats een zaak voor en door mannen. Jongens trokken naar het front om hun mannelijkheid te bewijzen en de door de oorlog getekende veteranen werden door de jongere generatie als ware mannen geëerd. De culturele erfenis van de oorlog voltrok zich tevens binnen een 'mannelijk' discours. De strijd in de loopgraven werd gezien als een belangrijk ritueel van mannelijke solidariteit. De oorlog werd een test van mannelijkheid, waar niet alleen de vechtkunsten maar ook de sociale capaciteiten van de soldaat op de proef werden gesteld.⁴⁰

De notie van plichtsbefef, wilskracht, moed en een gezonde dosis patriottisme was nauw verbonden met het romantische ideaalbeeld van de mannelijke soldaat-held. Het virulente patriottisme dat de oorlogscultuur van tijdens en na de Eerste Wereldoorlog in Groot-Brittannië karakteriseerde zou, volgens recente, Britse onderzoeken wortelen in een victoriaans mannenbeeld. Mythische verhalen van *Lawrence of Arabia* voedden het beeld van de Britse ideale soldaat, en bij uitbreiding van de ideale man.⁴¹ In de regimentsgeschiedenissen wordt het beeld van de ideale soldaat zowel expliciet (in de voorwoorden) als impliciet (in anekdotes over individuele heldendaden) geschetst. De ideale soldaat in de regimentsgeschiedenissen is enthousiast, vrolijk, individualistisch, moedig, patriottisch, solidair en sterk. In de voorwoorden wordt sterk de nadruk gelegd op plichtsbewustheid en een verheven moraal. De ideale man die het vaderland diende in de Eerste

39 J. MEIRE, *De stilte van de Salient. De herinnering aan de Eerste Wereldoorlog rond Ieper*, Tielt, 2003, p. 23.

40 S. CONSTANTINE, M.W. KIRY, M.B. ROSE, *The First World War in British History*, Londen, 1995, p. 171.

41 A. FLETCHER, 'Patriotism, Identity and Commemoration: New Light on the Great War from the Papers of Major Regie Chevenix Trench', in: *History*, 90 (2005), p. 543.

Wereldoorlog wordt tot voorbeeld gesteld voor volgende generaties militairen.

De kameraadschap en de sportgeest die in de regimentsgeschiedenissen een prominente rol krijgen bij de beschrijving van de oorlog, dragen bij tot de notie van de 'echte man' die strijdt en sterft voor koning, keizer en vaderland. Om als individu een plaatsje te krijgen in de geschiedenis van het regiment was een rang of medaille vereist. De acties van de gewone soldaten worden slechts een enkele keer vermeld wanneer deze blijk gaven van uitzonderlijke moed en leiderscapaciteiten.

De officieren

Het beeld van de ideale man komt het sterkst naar voren in de beschrijving van de officieren van het regiment. De regimentsgeschiedenissen geschreven door de legeroversten en gebaseerd op de rapporten en notities van diezelfde officieren zijn eenduidig in de beeldvorming van de bevelhebbers. De officier wordt aan de hand van anekdotes uitgebeeld als een verantwoordelijke leider, die het belang van zijn manschappen vooropstelt en hen door het goede voorbeeld te geven inspireert tot moedige daden. De paternalistische band tussen de officieren en 'hun' manschappen was één van de sleutelaspecten in de Britse legerindeling.⁴² Het onderscheid tussen de gewone soldaten en de officieren komt in de regimentsgeschiedenissen het duidelijkst naar voren wanneer de verliezen worden vermeld en er aparte dodenlijsten worden gegeven. Net zoals in de *war diaries* worden slechts de namen van verwonde, vermiste of gedode officieren vermeld. In de Duitse regimentsgeschiedenissen wordt het verhaal over de acties vaak opgehangen aan de daden en bevelen van de officieren. Dit kan worden gekaderd binnen de historiografische traditie van de *Generalgeschichte* in Duitsland, waar de elite een voorname plaats krijgt.⁴³

42 A. FLETCHER, 'Patriotism, Identity and Commemoration', p. 543.

43 A.J. ECHEVARRI II, 'Heroic History and Vicarious War', p. 3.

Lijden en sterven

Er wordt nogal gemakkelijk aangenomen dat het lijden ingevolge de oorlog geminimaliseerd wordt in de literatuur; de oorlog zou er steeds positief voorgesteld worden. In werkelijkheid krijgen het lijden en de dood in proza en historiografie wél een prominente plaats. Het verschil met de pacifistische literatuur ligt in de betekenis die eraan wordt gegeven. In de regimentsgeschiedenissen worden de dood en het afzien van de manschappen ingezet als een bewijs voor hun moed, mentale en fysieke kracht en voor hun wil om zichzelf op te offeren voor het vaderland, het regiment en de kameraden. Niet alleen de vijand moet overwonnen worden, maar ook de fysieke ongemakken. De verschrikkelijke levensomstandigheden maken de soldaat harder, moediger en nog bewonderenswaardiger. De registratie van het lijden en de dood kan niet worden beschouwd als een anti-oorlogsstatement; de reden voor het lijden wordt immers op geen enkele manier in vraag gesteld. In essentie erkennen en beschrijven de regimentsgeschiedenissen het leed en de pijn van de oorlog om ze zin te geven. De impliciete betekenis is dan 'het is niet voor niets geweest'. De acties die beschreven worden, eisten een heel zware tol van de manschappen: sommige compagnieën werden zelfs gehalveerd. Deze verliezen worden zonder schroom vermeld, dikwijls (ter compensatie) gevolgd door een positieve evaluatie van de actie. De auteurs van de regimentsgeschiedenissen nemen, in hun poging de grote anonieme dood te bevatten, individuele verhalen op in hun relaas. De helden in deze anekdotes zijn de soldaten en officieren die met ware doodsverachting de vijand tegemoet gaan, zelfs dodelijk verwond hun plicht blijven doen en uiteindelijk de heldendood sterven. Eelco Runia noemde de geïndividualiseerde oorlogsverhalen *pogingen om de panische angst te bezweren zo te moeten sterven*.⁴⁴ Toch worden het lijden en sterven in die passages niet in detail beschreven. De officieren die sneuvelen in de regimentsgeschiedenissen worden geraakt door een *clean shot in the head* en vaak wordt de precieze doodsoorzaak niet vermeld. Er wordt veelvul-

44 E. RUNIA, *Waterloo Verdun Auschwitz*, p.134.

dig gebruikgemaakt van eufemismen als de *Heldentot* en de *Great Sacrifice*.

De 'propere' manier waarop de 'vuile' dood van de soldaten in de regimentsgeschiedenissen wordt voorgesteld, is vergelijkbaar met de wijze waarop de doden worden gepresenteerd in de monumentale begraafplaatsen van de Eerste Wereldoorlog. De symmetrie, orde en rust van de Duitse en Britse begraafplaatsen staan in schril contrast met de chaotische en gewelddadige manier waarop deze mannen gestorven zijn.⁴⁵

Soldaten werden niet alleen gedood, ze doodden ook zelf; ze waren terzelfdertijd slachtoffer en dader. Dit taboe werd aangekaart door Niall Ferguson in *The Pity of War*.⁴⁶ Volgens Mosse was het Duitse mannelijke krijgersideaal sterk verbonden met de dood van de vijand. Een jongen wordt in deze visie een man door te vervallen in een staat van primitivisme en als een echte man op te staan tegen de vijand en deze te vernietigen. *Be a man and fight*.⁴⁷ De hoeveelheid slachtoffers die werd gemaakt tijdens een actie stond dan in rechtstreeks verband met de moed en de mannelijkheid van de soldaten. *Das II. Bataillon hatte sich tapfer geschlagen, dafür zeugten 30 englische Leichen im Graben und auf dem Trichterglaciis*.⁴⁸

In de overgang van burger naar soldaat, van vrede naar oorlog, is het niet mogelijk om dezelfde wetten en morele waarden aan te houden. Het intreden in het leger betekende een nieuw moraal creëren. De trivialisering van de dood moet voor vele frontsoldaten de enige manier geweest zijn om met de altijd aanwezige dreiging van doden of gedood worden om te gaan. In een omgeving waarin men voortdurend met sterven wordt geconfronteerd, is het een onmogelijke zaak om een leven evenveel waarde toe te

45 W. G. NATTER, *Literature at War. 1918-1940; Representing the 'Time of Greatness' in Germany*, New Haven/Londen, 1999, p. 5.

46 N. FERGUSON, *The Pity of War*, Londen, 1996.

47 G.L. MOSSE, *Fallen Soldiers*, p. 166.

48 GLUCK, WALD, *Das 8. Württembergische Infanterie-Regiment Nr. 126 Großherzog Friedrich von Baden im Weltkrieg 1914-1918*, Stuttgart, 1929, p. 123.

kennen als in vreedstijd. Een Britse regimentsgeschiedenis meldt daarover: *The story of Hooge 1915 would be incomplete without quoting the following description from 'The Snapper' of that march back to billets: 'Many yarns were afloat as to incidents of note in the recent battle such as the spectacle of the dare-devil Sergeant Nolan of the Battalion Bombers chasing the Hun round the traverses of the Strand, flourishing his knobkerrie (a heavily weighted truncheon with iron balls and spikes on its extremity), and finally divesting his victim of a rather fine undervest and putting it on himself, all under the heaviest shell fire'*.⁴⁹

ZIN AAN DE WAANZIN

De auteurs van de regimentsgeschiedenissen gaven de oorlog zin door de strijd te reconstrueren vanuit een eerder onschuldig perspectief en door het lijden van de soldaten te normaliseren. Normaliseren betekent in deze context niet 'ontkennen': de horror van de loopgraven wordt op een bescheiden manier gereconstrueerd en gebruikt om de moed en de mannelijkheid van de soldaten te onderstrepen. Het antimilitarisme wordt ontkracht door het gruwelijke lijden in de oorlog te erkennen zonder de zin van het afzien in vraag te stellen en door zelfs nog 'de goede zaak' – dit is het vaderland waarvoor de jonge mannen de heldendood stierven – in de voorwoorden nog eens te beklemtonen.

Voor velen was de Eerste Wereldoorlog door de diepe impact van de ervaringen niet te beschrijven. De regimentsgeschiedenissen vulden, net zoals de duizenden oorlogsromans, geschiedenissen, memoires, toneelstukken en films die leemte op. In het geval van de regimentsgeschiedenissen gebeurde de voorstelling van de oorlogswerkelijkheid op een patriottische, traditionele en voor velen zelfs 'antimoderne' manier. De Grote Oorlog werd op een positieve manier voorgesteld, men creëerde een versie van de oorlog die probleemloos gedeeld kon worden met het grote publiek. Samen met de pelgrimages, de reünies van veteranen en de monumenten

49 E. WYRALL, *The East Yorkshire Regiment in the Great War 1914-1918*, Londen, 1928, p. 78.

speelden de talloze regimentsgeschiedenissen die in het interbellum werden uitgegeven een rol in wat Johan Meire het creëren van een geruststellend beeld van de Eerste Wereldoorlog noemde.⁵⁰ Motieven als kameraadschap en 'de oorlog als avontuur voor echte mannen' waren hierin belangrijke factoren.

Hoewel de regimentsgeschiedenissen niet expliciet een politiek standpunt innamen, mag men de impact van een positief oorlogsbeeld niet onderschatten. Ook al worden de gruwelen van de oorlog niet ontkend (maar ook niet uitgesmeerd), toch zijn de geschiedenissen doordrongen van een verleidelijke en aanstekelijke cocktail van patriottisme, zelfopoffering, mannelijkheid, heldendom, avontuur en kameraadschap. De manier waarop over de oorlog werd geschreven, vertoont parallellen met de gelijklopende monumentenopbouw vlak na de oorlog. Beiden hadden de belangrijke functie 'hulde te brengen'. Het grootste verschil was dat de monumenten zich als een soort 'lege graftombes'⁵¹ richt(t)en op de gesneuvelden. De regimentsgeschiedenissen eerden daarentegen ook de mannen die wel terugkeerden, door hun lijden en hun 'grootse daden', twee elementen die in de oorlogsvoering onlosmakelijk aan elkaar verbonden zijn, expliciet te verwoorden.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog hadden de mannelijke kameraadschap, de trivialisering van de dood, het archaische taalgebruik, de ware krijgermetaforiek en de vele sporten die achter de linies werden gespeeld een troostende en consoliderende werking. Het waren zowel natuurlijke als artificiële overlevingsmechanismen die de frontsoldaat inbouwde om de dagelijkse horror de baas te kunnen. Na 1914-1918 waren het net deze concepten die op de voorgrond traden om de oorlog te consolideren, de frontsoldaat (vaak letterlijk) op een voetstuk te plaatsen en de frontervaringen – voor vele oud-strijders een wezenlijk deel van hun identiteit – te verheerlijken.

⁵⁰ J. MEIRE, *De Stilte van de Saliënt*, p. 107.

⁵¹ S. AUDOIN-ROUZEAU, A. BECKER, 1914-1918. *Understanding the Great War*, Londen, 2002, p. 190.

CONCLUSIE

De manier waarop het grote trauma van de Eerste Wereldoorlog werd geïntegreerd in de samenleving op cultureel, sociaal, militair en politiek vlak blijft een interessante, nog steeds relevante en zelfs universele vraag. In zekere zin zijn de regimentsgeschiedenissen een deel van de militaire verbeelding omtrent het conflict. De wijze waarop het leger betekenis gaf aan de oorlog had ongetwijfeld een grote invloed op de herdenkingsbewegingen en de persoonlijke herinneringen. Uiteindelijk was in de volledig gemobiliseerde samenleving tijdens de Eerste Wereldoorlog niet minder dan vijftig tot tachtig procent van de mannelijke bevolking tussen twintig en negenenveertig soldaat.

Vandaag is men het er over eens dat niet iedere veteraan per definitie een oorlogshatende pacifist wordt. Grote groepen in de maatschappij, zowel veteranen als niet-veteranen, trokken nooit de zin of de betekenis van de oorlog in twijfel. Het beeld op de naoorlogse herinnering is gekleurd door het rijke arsenaal aan poëzie en proza dat de Britse oorlogsdichters publiceerden. De revisionistische kijk op de oorlog is niet noodzakelijk in tegenspraak met het beeld van de oorlogsdichter. Het is slechts één van de vele versies over de oorlogsjaren. De oorlogsdichters waren over het algemeen jonge mannen uit de begoede middenklasse, die vanuit de elitaire kostschool aan het front waren beland. Hun perspectief was vanzelfsprekend verschillend van dat van de mijnwerker, de schoenmaker of de dorpsonderwijzer. In de Britse populaire media lijkt de nieuwe manier van omgaan met de oorlog en de herdenking van de oorlog wel gehoor te vinden. Zo verscheen er in 2003 een artikel in *The Sunday Herald* met de titel *Common men had a great war* waarin dr. Richard Holmes, professor aan de *Royal Military College of Science* pleit voor een minder literaire kijk op de oorlog. Volgens hem zijn de belevenissen van de gewone soldaat verkeerd beoordeeld en had deze een veel positievere kijk op de oorlog dan algemeen wordt aangenomen.⁵² De regimentsgeschie-

52 L. MCDUGALL, 'Common Men Had a Great War, Says Historian; Academic Challenges', in: *The Sunday Herald*, 25 mei 2003.

denissen vertolken en cultiveren dit perspectief van de oorlog en zijn dan ook waardevolle getuigen van deze 'positieve' versie van de feiten. Ze bieden de onderzoeker de kans om één van de vele manieren waarop de oorlog werd gepercipieerd, systematisch te analyseren.

Volgens Sophie de Schaepdrijver is het centrale mysterie van de oorlog dat van de consensus: *Wat deed die legers al die tijd doorgaan? Niet pure dwang en niet chauvinistische moordlust, maar een achteraf nauwelijks onder woorden te brengen amalgaam van plichtsbesef, solidariteit, routine, angst, vanzelfsprekendheid, brutalisering, vertrouwen in de bevelvoering, eenzelveigheid met het 'vaderland' (hoe dan ook omschreven).*⁵³ De regimentsgeschiedenissen waarin het doorgaan van de oorlog nimmer in vraag gesteld zou kunnen worden, zijn een duidelijk voorbeeld van deze consensus. Tussen de lijnen, in de vanzelfsprekendheden, kan men de consensus die de legers deed doorgaan, lezen. Termen als held, opoffering, glorie en vaderland hadden hun uitwerking op een generatie die opgegroeid was in een romantisch tijdperk dat de (korte) oorlog met open armen ontving. In de regimentsgeschiedenissen wordt hierop natuurlijk duidelijk ingespeeld, maar in de meer realistische, minder verheven beschrijvingen van de krijgsbelevissen krijgt men een beeld van een andere betekenisgeving die werd gebruikt tijdens en na de oorlog: de zin van het aangaan van een persoonlijke vete met een onpersoonlijke vijand, van de mannelijke trots, van het 'niet willen onderdoen' en van de menselijke vriendschap, die dan weer werd gebruikt in de oorlogsmithes in de vorm van 'den heiligen Bund' van de 'comradeship'. De oude taal, waarin de moed en de zelfopoffering van de soldaten centraal stonden, behoorde tot een discours die de abnormale en gewelddadige realiteit van de oorlog zin geeft en normaliseert. Dit gebeurde onder meer door de oorlog te vergelijken met een spel.

De geschiedenis van het regiment speelde een belangrijke rol in

53 S. DE SCHAEPDRIJVER, *Taferelen uit het burgerleven. Essays en aantekeningen*, Amsterdam/Antwerpen, 2000, p. 72.

de identiteitsvorming van de 'strijdersgroep'. In de geschiedenis appelleert men aan de tradities en de historiek van de regimenten of van de soldaten van het Duitse of Britse Rijk. De auteurs van de geschiedenissen hebben goed begrepen dat de voorstellingen van de identiteit, zoals Chris Lorenz het stelde, 'handeling-normerend' werken. De manier waarop men zichzelf ziet, beïnvloedt de handelingen. Het benadrukken van de goede vechtreputatie van het regiment in het verleden moest het moreel en de strijd-lust van de manschappen in het heden en in de toekomst opkrieken.⁵⁴ Dit element heeft de geschiedschrijving van de regimenten vermoedelijk sterker beïnvloed dan eventuele opgelegde censuur. Deze vervorming van de 'historische waarheid' zit hem niet in de invloeden van buitenaf maar is inherent aan de geest van de tijd waarin deze (tijds)documenten werden opgemaakt.

Om deze reden horen de regimentsgeschiedenissen niet ondubbelzinnig in het rijtje traditionele, patriottische en militaristische bronnen gezet te worden, maar dienen ze te worden geïnterpreteerd als bronnen die de hedendaagse vorser verhelderende inzichten verschaffen over de in wezen dubbelzinnige manier waarop de Eerste Wereldoorlog in het interbellum werd herdacht.

54 C. LORENZ, *De constructie van het verleden. Een inleiding in de theorie van de geschiedenis*, Amsterdam, 2002, p. 281.